

משמעותו של חנוכה \ הרב אליהו ברין

אחדות ניסי חנוכה

לפני שנכנסים פנימה, אל הבנה שלמה יותר במובנו של חג החנוכה, הרי מיד אנו צריכים להבחין שחנוכה נקבע על שני עניינים: נצחון המלחמה ונס פך השמן. ניצחון המלחמה מודגש יותר בתפילת 'על הניסים' ובדברי הרמב"ם¹, שכותב שהייתה כאן ישועה גדולה וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה, ומתאר את הניסים הגדולים שבמלחמות החשמונאים - רבים ביד מעטים גיבורים ביד חלשים וכו'. נס פך השמן מתבטא במצות הדלקת הנרות שנמשכת שמונה ימים, כנגד הדלקת המנורה במשך שמונה ימים.

נקדים כי כפי שביארו רבים, שני העניינים הללו אינם מנותקים זה מזה, אלא משלימים זה את זה. הגבורה שהתגלתה במערכות ישראל בניצחון המופלא על המעצמה היוונית יונקת את כוחה מן הפנים הנשמתי המקודש של עם ישראל. וכשם שהכוח והגבורה באים מהעוצמה הפנימית האלוקית שלנו, כך עניינה של העוצמה הפנימית מצידה הוא לצאת החוצה, להוסיף אורה לכל מערכות החיים, בקודש ובחול, בפרט ובכלל. היא סוד הכוח, הגבורה והצדק שלנו, והיא חורזת את כל ההסטוריה בכח הישראלי המיוחד. מאז ומעולם כל מלחמות עם ישראל המה מלחמות ד', "וזכרת את ד' אלוקיך כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל". התאחדות שני הצדדים הללו, קדושתם הפנימית של ישראל וגבורת ישראל בעולם, מהווה את פסגתו הרוחנית של החנוכה. וכאן יש לשאול כמה שאלות.

היכן נס המלחמה?

ראשית יש להבין, מדוע המצווה שנתקנה לדורות היא דווקא הדלקת נרות, לזכר נס פך השמן, ואין ביטוי גם לעוצמה והנס שהתגלו במלחמה.

¹ הלכות מגילה וחנוכה פרק ג הלכה א.

חנוכה – לדורות???

כידוע, הניצחון על היוונים וההתגברות עליהם לא הסתכם אלא בכך ש"חזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה עד החורבן השני", כלשון הרמב"ם. כמעט מתחילתה הייתה מלכות זו פוחתת והולכת מכל הצדדים, גם בקדושה וגם בגילוי העוצמה של עם ישראל. בסופה של מלכות חשמונאי היו בה מריבות פנימיות, שהזמינו את הרומאים שיעשו שלום וסדר בתוך בית חשמונאי. החשמונאים לא יכלו להסתדר לבר, והרומאים פרשו את שלטונם מהרה, והביאו את חורבן הבית וגלות ישראל. נמצא שכל מה שהשגנו והרווחנו בחנוכה היה זמני מאוד, ויש להבין מהו העניין להודות לה' לדורות במשך שמונה ימים על גודל כה זמני, שבהמשך אף הוליד את הגלות הארוכה?

ועוד, גם בחינת התרוממות הקדושה והטהרה בעם ישראל, שהתגלתה בהדלקת הנרות במקדש, הייתה קצובה וזמנית. עם ישראל לא הצליח לשמור על הגובה הרוחני שהתגלה בנס החנוכה, עד שהגיע לשנאת חינם, להתפתחות כת הצדוקים וכו'. נמצא שאפילו הניצחון הרוחני היה זמני, ויש להבין מה המקום לשמר אותו לדורי דורות, מה הוא בא להאיר? האם מדובר בשמחה על נס שהיה לשעתו, וכמו בכל נס שצריך להודות עליו? הסבר זה אינו מספיק, שהרי ידוע שהחגים והמועדים אינם רק זיכרון דבר שהיה, אלא הם מאירים ומחויבים לשעתם, ומרוממים גם את העתיד. מעתה צריך להבין במה חנוכה מהווה נדבך כה מרכזי ומקפצה לעלייה, מהו סודו של חנוכה במשמעות ענייניו היותר כוללת.

מהו הקשר בין חנוכה למשכן?

מכמה מקומות אנו למדים על כך, שמצוות נר החנוכה מהווה אחיזה באור המקדש לדורי דורות. הרי"ף² והאבודרהם מסבירים מדוע נרות החנוכה הם קודש ואין רשות להשתמש בהם, שהרי הנרות דומים לנרות מנורת המקדש, בהם אסור להשתמש לצרכי חול. למרות שנה חנוכה נראה כ'מצטמק והולך', שהרי לאחר שתיקנו להדליקו בפתח החצר הוא נתכנס פנימה,

² שבת ט, א בדפי הרי"ף.

כדברי הברייתא "בשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו", (וכפי שהיה בפועל בחלק גדול מתקופת הגלות), הריהו מהווה אחיזה של ממש במקדש. בשונה ממצוות נוספות שמשך קיומן הורחב כזכר למקדש, כמו נטילת לולב, הרי שמצוות הדלקת הנרות הינה מצוה שכל יסודה הוא היותה זכר למקדש, ובכך אין מצוה דומה לה. מצוה זו הינה ייחודית גם בין תקנות החכמים בכלל, ובכך ניתן להבין מדוע דוקא ביחס אליה שואלת הגמרא³ 'היכן ציונו'. בעוד שרוב תקנות החכמים הם סייג למצוה קיימת, ולמשל מצוות עירובין נובעת מיסוד הרשויות שהוא מהתורה, ונטילת ידים היא תקנה המהווה סייג שנועד לאכילת תרומה בטהרה, הרי שהדלקת נר חנוכה היא מצוה חדשה לגמרי. ויש להבין מדוע ראו חכמים לנכון לתקן מצוה כה ייחודית, ומה הקשר המהותי בינה למקדש?

הרמב"ן בתחילת פרשת בהעלותך דן בדברי חז"ל, שאהרן ראה את כל הנשיאים מקריבים יום יום כל אחד קרבנו והוא נתקנא בהם, עד שאמר לו ה' "שלך גדולה משלהם שאתה מטיב את הנרות". שואל הרמב"ן, במה הטבת הנרות גדולה מהקרבנות? ומשיב הרמב"ן, שהמדרש רומז לנרות בית חשמונאי. והדברים מופלאים, מדוע נרות בית חשמונאי גדולים מקרבנות הנשיאים? האם הזכות של אהרון להקריב קרבנות במשך כל השנה, ולהיכנס לפני ולפנים לקדש הקדשים, אינה גדולה יותר מהדלקת הנרות של בית חשמונאי?

עוד יש לשאול על דברי **המהרש"ל**, שכותב סעודות חנוכה הן סעודות מצוה, כי באותם ימים הייתה חנוכת המשכן, ונסתיימה בנייתו בכ"ה כסלו (אם כי ההקמה בפועל התעכבה לא' ניסן). מדוע חנוכת המשכן שהייתה אז משמעותית גם היום? הרי המשכן והמקדש כבר אינם!

מהו כוחו של בית שני?

כידוע, בבית שני "לא שרתה שכינה". לא הייתה בו נבואה. מרכז קדושתו של בית המקדש, הארון, היה גנוז באדמה ובמקומו הייתה אבן השתייה. על אבן זו נעשתה עיקר עבודת יום הכיפורים, הקטורת וכל הזאת הדם, ונמצא

³ שבת כג, א.

שבבית שני העיקר חסר מן הספר, יש מקדש אבל הארון אינו נמצא בפועל. בסופו היו שלש מאות כוהנים גדולים ששימשו משום שלא הוציאו שנתם. זוהי מדרגת הבית השני, ולכאורה הרי היא נמוכה ממדרגת בית ראשון. חנוכה הוא נס מהותי לבניינו של בית שני. אף ההפטרה של שבת חנוכה עוסקת בייסודו של הבית השני: "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאום ד'..." (זכריה ב, יד). בבית שני הייתה מחשבה ש"גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון" (ב, ט), כדברי הנביא חגי, אולם כיון שלא עלו ישראל כחומה, מחשבה זו נגנזה. הגמרא⁴ אומרת שלא עלו כולם אלא מתי מעט, והזקנים שזכרו בית ראשון והיו נוכחים, בכו על האכזבה שנתגלתה, שהנהגה בית שני אינו התכלית. כבר כשיסדו אותו הבינו שיהיה גם בית שלישי. נמצא שמצד אחד יש בית, אולם מצד שני ברור שהוא לא האחרון, ואם כן מהו כוחו?

הגמרא⁵ אומרת שהנבואה 'גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון' התקיימה גם בפועל, בכך שהוא האריך ימים עשר שנים יותר מן הראשון. האם כוונת הדברים היא כפי שנראה באופן פשטני, שכל גדולתו של הבית השני היא כמותית? קשה לומר כן. עוד נשים לב לכך שבתבנית בנייתו של הבית השני מזגו יסודות הן מבית ראשון והן מנבואת יחזקאל העוסקת בבית שלישי, וברור שאין הדבר במקרה.

סודו של בית שני

בבית ראשון, היה הקשר של ד' עם עם ישראל בשיא תפארתו. השכינה הופיעה באופן מלא ומפואר, בנבואה שכינה וארון וכו'. בבית שני היה שינוי מהותי: הנבואה הסתלקה, ובמקומה עמדו אנשי כנסת הגדולה. בתחילת בית שני אמרו "והעמידו תלמידים הרבה"⁶, בתקופה זו נוצר דגש על התורה ולימודה. ודאי שגם בבית ראשון למדו תורה והיו בו ענקי תורה, אבל התורה היתה אז בבחינת "שרגא בטיהרא" - נר שמאיר באור שמש.

⁴ מועד קטן ט.

⁵ בבא בתרא ג, א.

⁶ אבות א א.

באופן יחסי לאור הזוהר של הנבואה היה אור לימוד תורה נראה חיזור, כי נבואה היא קשר ישיר עם ריבוננו של עולם, ובמובן זה לימוד תורה אינו מהווה אותה חיות גלויה של אלוקות. מצד שני, התורה היא הדבר שמעמיד את החוסן, ובונה את החיים באופן מוצק. בספר 'אורות'⁷ מסביר הרב שלמרות שהנבואה לא הצליחה למגר את העבודה זרה - החכמה הצליחה, כי הנבואה היא כללית ואינה מכסה את כל פינות החיים בתורה ומצוות, ואילו התורה חודרת לכל צדדי המציאות, היא מהווה מעטה של קדושה ברוח, בחומר, ביחיד ובכלל. לכן הדבר הפנימי שהתייסד בבית שני - ישיבות רבנן ותלמידהון, משנה ותלמוד - הביא את אור התורה לכל פינות ישראל. כל אחד יכול לאחוז בתורה כי היא כתובה, וכך יוארו כל הפינות. התורה שהתיסדה בבית שני הייתה חשובה לא רק לעניינינו של בית שני, אלא גם ליכולתו של עם ישראל לשרוד את אלפיים שנות הגלות. לא היתה כל יכולת לעם ישראל לצאת לגלות בלי תורה, שהרי בחוץ לארץ אין נבואה. התורה החזיקה ושמרה את עם ישראל, בית שני נתן נשמת חיים לכל תקופת הגלות ומה שמעבר אליה. זה היה סודו וכוחו של בית שני.

מהות חג החנוכה - הבכוח

הבנה זו קשורה לעניינינו הפנימי של חנוכה. חז"ל ידעו שכל מה שזכינו לו בחנוכה, כל הנס הגדול והגבורה הגדולה, לא יחזיק מעמד לטווח ארוך. ודאי שצריך להודות גם על עצם הניצחון, בלעדיו לא היינו יכולים להמשיך הלאה, אולם עיקר השימור לדורות אינו מצד הניצחון הזמני, אלא מצד בחינה מופלאה שהתגלתה בחנוכה, והיא הבחינה הפנימית של 'בכח', בה כל בניין מסכת החיים הישראלית גנוז. בתוך החשיכה היוונית נחשף מחסן האור, שמכיל הרבה יותר ממה שזכינו לו בפועל בזמן החשמונאים. על כן ציון תאריך חנוכת המשכן, כ"ה בכסלו, הינו חשוב ביותר לעניינינו של חנוכה. אמנם שלמות הופעת השכינה היא במקדש אבל המשכן הוא היסוד והשורש של כל ההמשך. בחנוכת המשכן נשלמה האפשרות של גילוי

⁷ זרעונים מאמר 'חכם עדיף מנביא' עמ' רנו-רנח (במהדורה הישנה קכ-קכא).

השכינה במציאות. בפועל היו מדרגות שונות של גילוי השכינה, אבל מהות ההשראה והקשר הפנימי היא הנקודה שבה אנו אווזוזים בתנוכה. ואכן מובא במדרשים שכל מה שהיה גנוז בכח בבית השני, יתגלה בפועל בבית השלישי.

המנורה – גילוי קדושת הארון כלפי חוץ

לאור הדברים הללו ניתן לנסות ולבאר מדוע נעשה הנס דוקא על ידי המנורה.

המנורה היא כלי פלאי מאוד. המנורה אינה נמצאת בתוך קודש הקדשים, אולם היא הכלי היחיד עליז אומרת התורה שהוא צריך להיות מול הארון, מבחוץ, "אל מול הפרוכת יערוך". משמעות הדבר היא שמקורו של אור המנורה הוא קדושת הארון.

בנר המערבי יש נס חנוכה תמידי, שלא היה ככה כל היום, ודבר זה הוא "עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל"⁸. נס זה שואבת המנורה מהארון, שאף הוא היה ניסי ומקומו אינו מן המידה, הוא מצוי בכל רגע על הגבול בין המצוי למה שמעל למצוי, ובכך מביא להשקה של שמים וארץ, של הנס והטבע באופן תמידי. המנורה מגלה שהשכינה שורה בעם ישראל, עם שאף הוא מחבר את הנשמה עם המציאות החומרית, והיא מבטאת את העובדה שהנשמה שבנו והנס שבנו אינם נעצרים בקודש הקדשים או במנורה עצמה, אלא הם בוקעים ממנה לכל מרחבי המציאות. חז"ל אמרו שהרוצה שיחכים ידרים, שכן המנורה היא כנגד החכמה. שבעת הקנים מבטאים את התפשטות החכמה, חלקם בקודש וחלקם בחול, שכן גם חכמות החול קשורות אל הקודש⁹. זוהי גם משמעות המילים "הדליקו נרות בחצרות קדשך": למרות שההדלקה היתה במקדש ולא בחצרות, האור

⁸ מנחות פ, ב

⁹ בסדר המערכה שאנו אומרים לפני התפילה "אביי הוה מסדר סדר המערכה" וכזי מופרדת הטבת חמשת הנרות מהטבת שני הנרות, על ידי דם התמיד. מסביר הרב בעולת ראז"ה שחמשת הנרות הם כנגד ההארה הרוחנית העליונה, והשנים הם כנגד ההתאמה אל החוייה המעשית. ובעין אי"ה כותב הרב עוד שאור המנורה כולל אף את חכמות החול.

הוא הכוח המסוגל להתפשט, להאיר ולתת חיל וחוסן לכל המערכות שלנו. אמנם הארון עצמו גנוז, אך המנורה שואבת ממנו כח, ומאירה גם את חשכת הגלות, כשאינן מקדש. זהו האור הנצחי של המקדש, שאין לו הפסק, כי אין הפסק לשכינה ששורה בעם ישראל, גם בגלות שכינה עימהם, ואנו נשוב עם כל הניצוצות שבגלות אל גדלות הבית השלישי.

בכך אפשר להסביר את דברי ה' לאהרון "שלך גדולה משלהם" – אינך נכנס רק כדי להדליק לפני ולפנים, אלא מכווץ הכל מואר, וכפי שמסביר המהר"ל את עניין הפך החתום בחותמו של כהן גדול, שקדושת אהרון היא חותם הקודש המתפשט לכל מרחבי האומה, ואף לתקופת הגלות. נמצא שבחנוכה אנו לוקחים את הנס שהתרחש בשדה המערכה ובמקדש פנימה, ובצורה של מצוה, ערך ותוכן, אנו מפנימים אותו, ומציינים כי זוהי הנשמה שלנו, הפנים המקודש שבו כוחנו הנצחי. מכח זאת יכולנו לכל המלכויות בגלות, ומאיתו תבוא גם הישועה האחרונה.

"נר מצוה ותורה אור"

ניתן לומר שיחס הארון למנורה הוא יחס אור לכלי. הארון הוא מלשון אור, בו נקודת הקודש, והמנורה היא הכלי המקבל את האור. האור הוא פנימיות הבריאה, נשמת הבריאה, וכפי שאומרים חז"ל שה' גנז את אור היום הראשון לצדיקים לעתיד לבוא, ואור החנוכה המועט בכמותו והמתכנס לתוך נר איש וביתו בתוך הבית וממנו החוצה מציין שאנו אוהזים באור הזה, ומגלים אותו.

האדמו"ר הזקן ב'ליקוטי תורה' מסביר את עניין "נר מצוה ותורה אור": התורה היא חכמה, אבל כדי שהחכמה תאיר היא צריכה את נר המצוה. המילה 'מצוה' היא מלשון צוותא – היא מחברת בין הנשמה לגוף, לכלי המעשה, למציאות. חכמת התורה מצד עצמה היא במדרגה עליונה יותר מקיום המצוות בפועל, אולם מצד שני בקיום המצוות מתגלה דבר שהוא פנימי עוד יותר מהחכמה, והוא הרצון, שהרי מה שדוחף יהודי לקיים מצוה הוא השתוקקותו הפנימית אליה. שורש הרצון הוא שמיימי ונמצא מעל החכמה, הוא נשמת החכמה, ומחייה אותה. נר החנוכה מתגלה במשך שמונה ימים, ומשמעות ה'שמונה' אינו רק התורה, שהיא עניין בית שני,

אלא ה'שמונה' הוא גם הנשמה של אור התורה. אותו קדש הקדשים, בחינת כהן גדול שמופיע בעם ישראל ובפנימיות התורה, ומכוחם הוא יכול להאיר את שדרות החיים, בכל בחינות החיים.

לכתחילה, יש להניח את נר החנוכה למטה מעשרה. והנה אמרו חכמים כי לעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה, ונמצא שנר חנוכה לא נעצר, שכינה יורדת לגלות. כשמקיימים את מצוות נר החנוכה נר איש וביתו, הדבר מאפשר את גילוי השכינה. אמנם נר חנוכה הוא פרטי ומצומצם מבית המקדש הכללי, אולם יחד עם זאת, מצד הנשמה המהותית הרי כל יהודי הוא ניצוץ של נצח, סגולה אלוקית. כל בית יהודי שכינה בתוכו, ואור פנימי זה קורן החוצה. הנקודה המיוחדת של החיל והחוסן היא הנקודה שממנה באים הכוח והגבורה, וממנה הובטחנו עוד לפני הגלות שתהיה גאולה. כך אוהזים ישראל בנר חנוכה בכל חשכת הגלות, וזו אחיזה של ממש בניצוץ עמוק של המקדש, של אור שבעת הימים, ניצוץ מאוד עמוק ששוכן בנו בקביעות, ברציפות, ואנו יודעים שהוא ידליק ויאיר ויפיע את הכל ולא יחסר כל בו. בנבואת זכריה, ד' מראה את המנורה "זהב כולה וגולה על ראשה" וכו', ומסביר ר' יצחק אייזיק חבר שה' הראה לו "שלעתיד לבוא יהיה נמשך השמן מעצמו מן העץ אל המנורה, לא יצטרך טורח אחריו מבשר ודם, כי מלאה הארץ דעה את ד'... יהיה שם כאור שבעת הימים". ומהזיתים אשר בענפי העץ כבר נמשך וזורם השמן אל הכלים, ואורה של המנורה לא יפסיק להאיר.

טהרה - הדרך להמשכת האור

נקודת הנס בחנוכה היתה דווקא מציאת השמן הטהור. הסוד הוא הטהרה. היא הגורמת שהשמן איננו פוסק אלא נמשך ומאיר שבעה ימים, ומכאן הוא מתפשט ומאיר את כל הסובב וכל המשכיות האומה והמציאות. כאשר יש טהרה ניתן להאיר את הכל, מן הקודש גם אל מרחבי החול. כשם שמגע של דבר טמא בדבר אחר גורם לכך שהכל נטמא, ולא רק נקודת המגע, כך גם מגע של קדושת התורה עם החול מקדש את הכל. כאשר יש טהרה אפשר להמשיך את האור מן הנשמה אל שבעת קני המנורה, ולא מצטמצמים רק

בנקודות מסוימות. את הכל ניתן להאיר מאורה של תורה, הסוללת את הדרך מהפנים אל החוץ.

הפרשיות הנקראות בשבתות החנוכה עוסקות בחלומות: חלומות יוסף, חלומות פרעה וחלומות שר המשקים והאופים. **במאמר החיל והחוסן**¹⁰ מסביר הרב צבי יהודה שאין הדבר במקרה, שכן חלום הוא התנוצצות של העתיד, הוא אחד משישים בנבואה, וגם חנוכה הוא בחינת 'היינו כחולמים', חלום הגאולה האחרונה, "בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים". כותב הרצ"יה "כאשר נתרחקנו מבית חיינו, ממשגב מקדשנו, נגזזו שערינו, 'טבעו בארץ', כמו ארון הקודש וכלי השרת, במעמקיה של אדמתנו הטהורה, - כמו שנגזזו מפתחותיו... עם מהלך חזרתנו אל מקומנו הולכים ונחשפים מעמקינו ונפתחים מרומינו". כל מה שנגזז בעבר הולך ונפתח.

ובהמשך דברי הרצ"יה "הימים של חנוכה הם הינם הפרק היסודי של מגע התאחזותנו זאת. 'בימים ההם בזמן הזה' הוכנה לנו מצות 'חיי עולם נטע בתוכנו', מתוך גאון גבורתנו וקדושת נפלאותיה. פך השמן הגנוז, בחותם הכהן הגדול ובמפלאות הארתו, הוא הקובע את ערכם המיוחד של אותם הימים, ומתוך הארת שפעו, בחנוכת בית הבחירה המטוהר והמקדש, מתברר ערכו ומקורו של כוחנו ועוצם ידינו אשר עשה לנו את החיל, וזוכרים אנו כי ד' אתנו, הנוטע שמים ויוסד ארץ, הנותן לנו תורת אמיתתו".